

FAN, TA'LIM VA AMALIYOT INTEGRATSIYASI

ISSN: 2181-1776(E) | SJIF 2023: 6.907

SHODIYEVA MATLUBA
JO'RAYEVNA

*Qashqadaryo viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o'rgatish milliy markazi, Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim kafedrasi mudiri
Pedagogika fanlari doktori (DSc), dotsent*

MILLIY DASTUR VA YANGI AVLOD DARSLIKLARI ASOSIDA O'QUVCHILARDA ZAMONAVIY BILIM VA KO'NIKMALARNI RIVOJLANTIRISHNING ILMIY-PEDAGOGIK ASOSLARI

Annotatsiya. Mazkur maqolada milliy dastur va yangi avlod darsliklari asosida o'quvchilarda zamonaviy bilim va ko'nikmalarni rivojlantirishning ilmiy-pedagogik asoslari yoritilgan. Shuningdek, kollaboratsiya, kommunikativlik, kritik va kreativ tushunchalarining batafsil tahlili keltirilgan.

Kalit so'zlar: milliy dastur, yangi avlod darsliklari, kollaboratsiya, kommunikativlik, kritik, kreativ, Critical thinking.

Аннотация. В данной статье описаны научно-педагогические основы формирования современных знаний и умений у учащихся на основе национальной программы и учебников нового поколения. Также представлен подробный анализ коллаборативных, коммуникативных, критических и творческих концепций.

Ключевые слова: национальная программа, учебники нового поколения, сотрудничество, коммуникативное, критическое, творческое, Critical thinking.

Abstract. В данной государственной описаны научно-педагогические основы формирования современных знаний и умений у учащихся на основе национальной программы и учебников нового поколения. Также представлен подробный анализ совместных, коммуникативных, критических и творческих концепций.

Key words: national program, new generation textbooks, collaboration, communicative, critical, creative, Critical thinking.

Respublikamizda so‘nggi yillarda “... inson kapitalini rivojlantirish, maktab o‘qituvchilarini belgilangan xalqaro standartlar asosida bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lishini ta‘minlash, Milliy o‘quv dasturida joriy qilinayotgan yangi metodikalar bo‘yicha o‘qituvchilarni o‘qitish, ularning malakasini oshirish” [1] ustuvor vazifalar etib belgilandi. Bu orqali zamonaviy avlodning o‘zini o‘zi rivojlantirish (self-development), bajarish orqali o‘rganish (learning by doing) muhiti yaratiladi hamda ikkita eng muhim strategik maqsad – sifatli ta‘lim olish imkoniyatini berish va inson kapitalini (human capital – inson va jamiyat manfaatlarini ro‘yobga chiqarish uchun zarur bo‘lgan bilim, malaka, ko‘nikmalar yig‘indisi) mehnat bozorida raqobatbardosh bo‘lishiga erishiladi.

Ekspertlar fikricha, 2030 yilda ta‘lim tizimida faol pedagogik va tashkiliy-texnologik transformatsiya yuz beradi. Globalizatsiya jarayoni yuz berayotgan, internet, sun‘iy intellekt texnologiyalari jadal kirib kelayotgan, ta‘limda pedagogik va texnologik transformatsiyalar yuz berayotgan bir vaqtda o‘quvchining raqamli portreti qanday bo‘lishi kerak? Qayd etilgan texnologik, pedagogik va ijtimoiy transformatsiyalar yuz bergan vaqtda maktab o‘quvchisi qanday kompetensiyalarga ega bo‘lishi kerak?

Ekspertlar fikricha, 2030 yilgi o‘quvchi:

1. Akademik bilimga ega, bazaviy bilimlarni kundalik hayotda qo‘llay oladi.
2. Kasbiy ko‘nikmalarni mukammal egallagan, zarur holatlarda murakkab nostandart masala va muammolarni yecha oladi.
3. Kreativ fikrlaydi, yuzaga kelgan muammoni matematik va mantiqiy qonuniyat asosida ijodiy yondoshgan holda hal etadi.
4. Yuqori saviyadagi shaxsiy sifatlarga, ya‘ni tez o‘zgaradigan muhitga moslashuvchan, jamoa bilan tez til topishadigan, yuqori madaniyatga va intellektga, liderlik kompetensiyalarga ega bo‘ladi.
5. Axborot kommunikatsiya texnologiyalarini yuqori saviyada egallaydi.
6. Bir nechta xorijiy tillarni biladi.

XXI asr o‘quvchisi qanday baholanadi? O‘quvchilarni baholashda birinchi o‘ringa o‘quvchining shaxsiy sifatlari, ko‘nikmalari asos qilib olinadi, ya‘ni:

tanqidiy fikrlash;

jamoa oldida ma‘ruza qila olish;

jamoada ishlay olish;

liderlik;

savodxonlik darajasi;

kitobxonlik;

jismoniy faollik darajalari;

nostandart sharoitdan chiqib keta olish;

kutilmagan muammolarni yechishda kreativlik kabi sifatlar hisobga olinadi.

Qayd etilgan barcha sifat va kompetensiyalar akademik bilimlar, ya'ni fanga doir bilimlar bilan birga baholanadi.

Ko'rinadiki, zamonaviy ta'lim sharoitida zamonaviy avlodni shakllantirish, ularni jahon standartlariga mos kadrlar bo'lib yetishishi uchun zamin yaratiladi.

Zamonaviy avlodga ta'rif berilganda alpha-generation, millenniallar (millennials), senteniallar, Z-avlod, homelander, homeland generation, new silent generation, next-avlod, virtual avlod, millenitlar, echo-bumerlar kabi tushunchalardan foydalanilmoqda. Bunda zamonaviy avlodda XXI asr ko'nikmalarini shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Partnership for 21st Century Skills tomonidan raqamli jamiyatda samarali faoliyat olib borish, ijtimoiy va kasbiy hayotda muvaffaqiyatga erishish uchun talab qilinadigan mahorat va kompetensiyalar (Four Cs) quyidagilarni o'z ichiga oladi: collaboration (hamkorlik), communication (muloqot), critical thinking (tanqidiy tafakkur), creativity (ijodkorlik). Quyida kollaboratsiya, kommunikativlik, kritik – tanqidiy tafakkur va kreativ – ijodkorlik ko'nikmalarini batafsil ko'rib chiqamiz.

Kollaboratsiya (collaboration) – umumiy manfaatga birga erishish uchun ikki yoki undan ko'proq kishining sherikchiligi. Hamkorlik – bu umumiy maqsadlarga erishish uchun har qanday sohada ikki yoki undan ortiq tomonlarning (ham odamlar, ham tashkilotlar) birgalikdagi faoliyati jarayoni, bunda o'zaro manfaatli hamkorlik yuzaga keladi: axborot, resurslar, tajriba almashiladi va natijada yangi mahsulot yaratiladi. Hamkorlik – bu umumiy maqsadlarga erishish uchun ikki yoki undan ortiq odamlar yoki tashkilotlarning har qanday sohada birgalikdagi faoliyati jarayoni bo'lib, unda bilim almashish, o'rganish va kelishuvga erishish mumkin (konsensus).

Kommunikativlik – shaxslararo muloqot madaniyatiga ega bo'lish, bolani tinglash va eshitish qobiliyati, muomalaga kirisha olish va aloqa o'rnatish, axborot to'plash, turli ijtimoiy munosabatlar o'rnatish va rivojlantirish, bolaning verbal va nonverbal xulq-atvorini kuzatish, shuningdek, axborot almashinish jarayonidir.

Kommunikativ kompetensiya – muloqot vositalaridan turli vaziyatlarda foydalana bilish ko'nikmasidir. Kommunikativ kompetensiya – guruhlarda va jamoalarda ijodiy ishlay olish, hamkorlik qila olish.

Partnership for 21st Century Skills tomonidan olib borilgan tadqiqotlar doirasida ishlab chiqilgan kompetensiyalar tizimida Critical thinking yetakchi o'rinni egallagan.

Critical thinking – bu tanqidiy nuqtai nazardan narsa va hodisalarni tahlil qilish uchun asosli xulosalar ishlab chiqish, vaziyatni oqilona baholash, izohlash, olingan natijalarni vaziyatlar va muammolarga to'g'ri qo'llash imkonini beradigan

ko'nikmalar tizimi. Critical thinking eng muhim soft skills – yumshoq ko'nikmalardan biri hisoblanadi.

Ta'limning asosiy roli o'quvchilarni jamiyatda muvaffaqiyat qozonishi uchun zarur va kerak bo'ladigan sifatli ta'lim berish hisoblansa, kreativ fikrlash hozirgi yoshlarning rivojlanishi uchun zarur ehtiyojdir. Kreativ fikrlash bizga muammolarni hal qilishda noodatiy yechim topishga yordam beradi. Kreativ fikrlashni baholashda turli g'oyalarni ishlab chiqish, kreativ g'oyalarni ishlab chiqish hamda g'oyalarni baholash va takomillashtirish kompetentligiga e'tibor qaratiladi.

Kreativ fikrlash – bu innovatsion (yangi, novator, original, nostandart, noodatiy va hokazo...) va samarali (amaliy, natijaviy, tejamli, optimal va hokazo) yechimlarni topish, yangi bilimlarni egallash, tasavvurni ta'sirchan ifodalashga qaratilgan g'oyalarni ishlab chiqish, baholash va takomillashtirish jarayonida samarali ishtirok etish qobiliyatidir. O'quvchilarni erkin fikrlashga o'rgatish, darslarni yangi texnologiya va metodlar orqali o'tish o'quvchida bilim va ko'nikmalarni shakllantirish bilan birga ulardagi ijodiylik, yaratuvchanlik qobiliyatini ham shakllantirishga xizmat qiladi.

Kreativlik – shaxsning muammoli vaziyatlardan tafakkuri orqali, takrorlanmas yo'l bilan chiqib ketish, unga ijodiylik bilan yondasha olish qobiliyati hisoblanadi. Kreativlik tushunchasi (lot., ing. «create» – yaratish, «creative» yaratuvchi, ijodkor) ingliz tilidan tarjima qilganda ijod ma'nosini anglatadi. Yangi, original (o'ziga xos) yanada sayqallangan moddiy va ma'naviy bog'liqliklarni yaratishdir. Kreativlikni ijodga intilish, hayotga ijodiy yondashish, o'ziga doimiy tanqidiy nazar solish va tahlil etish deyish mumkin. Hozirgi zamon psixologiya va pedagogika lug'atlariga asoslanib o'quvchining kreativligiga uning fikridagi, muloqotdagi, alohida faoliyat turidagi ijodiy yondashish, bilish darajasi deb ta'rif berish mumkin. Uning zamirida originallik, amaliylik, noodatiylik va erkinlik yotadi. Shuningdek, kreativ fikrlash bir narsaga turli tomondan yondashishni anglatadi. Kreativ fikrlovchi insonlar biron bir manzarani o'zgacharoq tasavvur etadi, hech kim ilg'amagan jihatlarni payqay oladi. Mana shunday kreativ tafakkurni rivojlantirish tashkil etilgan darsning qaysi metod va usullardan foydalanganlik darajasiga bog'liq bo'ladi. Shuning uchun o'qituvchidan o'z fani yuzasidan chuqur bilimga ega bo'lish bilan birga, ta'limdagi samarali metod va usullardan ham xabardorlikni talab etadi. Chunki kelajakdagi yangi innovatsiyalar va ixtirolarning barchasi aynan kreativ kompetensiya orqali vujudga keladi.

Yuqoridagi fikr mulohazalar quyidagi xulosalarni umumlashtirish imkonini berdi:

Birinchi, neyrotarmoq, neyro pedagogika, neyropsixologiya, raqamli ma'lumot (Big data – Big data), ta'lim trayektoriyasi, ta'lim patternlari, virtual sinflar, kasblar kompani kabi notanish bo'lgan bir qancha tushunchalar kirib keladi. Demak,

har bir o'qituvchining o'z ustida ishlashi, ko'proq (Internet tarmoqlari orqali axborot izlash, saralash va foydalanish, qo'llanmalarni mutolaa qilish) mutolaa qilishi uchun asos bor.

Ikkinchidan, ijobiy raqobat muhitiga tayyorlanish uchun ham yetarlicha asos bor, buning uchun o'zini o'zi kasbiy va shaxsiy kompetentligini rivojlantirishning dinamikligiga erishish lozim. Buning uchun bugungi globallashuv davrida o'qituvchilarda quyidagi kompetensiyalarni rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi:

o'zini o'zi rivojlantirish kompetensiyasi: mustaqil ta'lim orqali kasbiy va shaxsiy ko'nikmalarini rivojlantirish;

intellektual kompetentlik: aqliy faoliyat usullaridan foydalanish, kreativ, mantiqiy, tahliliy-tanqidiy, ijodiy fikr yuritish;

global kompetentlik: axborotlarni tanlash, konstruksiyalash, o'quv jarayonida foydalanish yo'llarini belgilash;

kommunikativ kompetensiya: o'z fikrini aytish, taqdimot qilish, isbotlash, o'zgalar fikrini tinglash, tahlil qilish, munosabat bildirish;

ijtimoiy kompetensiya: jamoada ishlash, birgalikdagi faoliyatni tashkil etish, kichik guruhlarda ishlash.

boshqarish kompetensiyasi: ta'lim-tarbiya jarayonida texnik va innovatsion texnologiyalardan uyg'un foydalangan holda darslarda o'quvchilarning bilish faoliyatini tashkil etish va boshqarish;

diagnostik kompetensiya: ta'lim-tarbiya jarayonini kompetensiyaviy yondashuv talablari asosida loyihalash, innovatsion texnologiyalardan foydalanilgan darslardan kutiladigan va kafolatlangan natijalarni bashorat qilish;

mustaqil izlanish kompetensiyasi: kompetensiyaviy yondashuv talablari asosida o'z kasbiy malakasi va pedagogik mahoratini orttirish maqsadida rejali izlanish olib borish;

korreksion kompetensiya: ta'lim-tarbiya jarayonidan kutilgan natijaga erishish, yo'l qo'yilgan xato va kamchiliklarning sabablarini aniqlash va ularga barham berish maqsadida o'z ustida tizimli ish olib borish;

ilg'or ish tajribalarni o'rganish va amaliyotga qo'llash: o'zi o'qitadigan fani bo'yicha texnik va innovatsion texnologiyalarni qo'llash yuzasidan moderator o'qituvchilarning ish tajribalarini o'rganish va amaliyotda qo'llash.

media kompetentlik: mutaxassisligi bo'yicha axborot to'plash, ularni jamlash, qayta ishlash, internet materiallaridan uyg'un foydalanish;

metodologik kompetensiya: o'z mutaxassisligi bo'yicha o'qitish jarayonini tashkil etishning didaktik asoslarini egallash;

loyihalash kompetensiyasi: kompetensiyaviy yondashuvning konseptual asoslari e'tiborga olingan holda ta'lim-tarbiya jarayonini maqsadga muvofiq loyihalash;

ilmiy-tadqiqotchilik kompetensiyasi: ma'lumotlarni izlash, uni baholash, tahlil qilish, taqqoslash, hodisalarni o'zaro bog'lab tekshirish, fikriy tadqiqot qilish;

kasbiy kompetensiya: pedagogik faoliyati davomida o'quv jarayonida innovatsion texnologiyalarni samarali qo'llash metodikasiga ega bo'lish;

o'qitishning metodik va didaktik ta'minotini yaratish kompetensiyasi: dars berayotgan fani yuzasidan zamon talabi asosida dars loyihasi, ta'limiy o'yin va o'quv topshiriqlari, mustaqil ish uchun mashqlar, savol va testlar, o'qitish vositalari va hokazolarni yarata olish;

konstruktiv kompetensiyasi: kompetensiyaviy yondashuvning konseptual asoslari e'tiborga olingan holda texnik va innovatsion texnologiyalardan foydalanish maqsadida o'quv materiallariga ishlov berish.

Uchinchidan, quyidagilarning ustuvorligiga erishish o'quvchilarning jahon standartlariga mos kadrlar bo'lib yetishishi, shuningdek, har bir insonga o'z salohiyatini ro'yobga chiqarish imkonini beradi:

ta'lim sifatiga erishish uchun intensiv til, AKT va ta'lim berishning yangi metodlarini o'rganish ustida doimiy ishlash;

xalqaro baholash tadqiqotlari, jumladan – EGRA, EGMA, PISA, TIMSS, PIRLS, TALIS dasturlari va STEAM pedagogikasi asoslarini o'zlashtirish, kundalik dars jarayonida mazkur tadqiqotlarning talablari asosida topshiriqlar tayyorlash va qo'llash;

yangi kompetensiyalarni egallash uchun onlayn vebinar va o'quv seminarlarida ishtirok etish, tarmoq ta'lim texnologiyalarini o'zlashtirish;

fan, yo'nalish borasida tashkil etilgan tarmoq kanallari, jamoalari bilan faol ishlash, ilg'or tajribalarni o'rganish va hamkorlikni yo'lga qo'yish;

kasblar kompasi, texnologiyalar o'zgarishi bilan yangidan paydo bo'ladigan va talab kamayishi kutilayotgan kasblar haqidagi ma'lumotlarni mustaqil o'rganish;

- yangi kasbiy kompetensiyalar va ularni egallash uchun zarur bo'ladigan bilimlar bazasini fan yo'nalishida mustaqil o'rganish;

- integratsion pedagogika va psixologiyaning amaliy jihatlarini o'rganish;

- elektron ta'lim resurslari va kitoblar mutolaasi orqali mustaqil malaka oshirish;

- o'z o'zini rivojlantirish;

- yuqori kasbiy kompetentlik va kasbiy sifatlarga ega bo'lish, kasbiy muhitga muvaffaqiyatli moslasha olish;

- o'z qobiliyat va imkoniyatlarni yaxshi bilish hamda o'z faoliyati maqsadini aniq tasavvur etish;

- ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va ma'naviy sohalardagi masalalardan xabardor bo'lish;

- milliy va chet el tajribasini puxta o'rganib, milliy va madaniy rivojlanishga o'z hissasini qo'shib borish.

Xulosa shuki, o'qitishning zamonaviy usul va vositalarini, ta'lim jarayonini tashkil qilishning yangi shakllarini amaliyotga joriy qilish, shuningdek, o'quvchilarning zamonaviy talablarga asoslangan zaruriy ko'nikmalarini shakllantirish nihoyatda muhimligidan kelib chiqib, bugungi globallashuv davrida ta'lim-tarbiyaning sifat va samaradorligi uchun mas'ul bo'lgan o'qituvchilarning innovatsion faoliyat yuritishlari muhim hisoblanadi. Zero, jahon sivilizatsiyasi davri hozirgi avlodni mumtoz pedagogik nazariyalar bilan emas, balki yangilangan o'quv-tarbiya tizimi asosida tarbiyalashni nazarda tutadi. Shunga muvofiq, boshlang'ich sinf o'qituvchilari kasbiy ahamiyatga ega bo'lgan shaxsiy sifatlarni egallashi, o'qitish jarayonida o'quvchilarning mustaqil faoliyatini tashkil etish asosida ularning o'quv-biluv faoliyatini takomillashtirishi, ta'lim-tarbiya jarayonining samaradorligini oshirishi hamda ta'limiy muhitni shakllantirishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi "2022–2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida" PF-60-son Farmoni.

2.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 6 noyabrdagi "O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" PF-6108-son Farmoni.

3.Shodiyeva M. Boshlang'ich ta'limni o'qitish jarayonini takomillashtirishda milliy uyg'unlikka ustuvorlik va xalqaro tajribalar. Metodik qo'llanma. – Toshkent.: «Qamar-media» nashriyoti, 2020. – 176 b.

4.Shodiyeva M.J. Akmeologik yondashuv asosida boshlang'ich sinf o'qituvchilarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish texnologiyalarini takomillashtirish: ped.fanl.dokt. diss... (DSc). – T.: 2022, – 386 b.